

ОРГАНІЗОВАНІ ГРУПИ В СТРУКТУРІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ: КРИМІНАЛЬНО- ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

БІСЮК Олена Сергіївна - кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри публічного та європейського права, директор Навчально-наукового інституту міжнародних відносин та права ПЗВО «Київський міжнародний університет»

ORCID: 0000-0002-1570-2721

БОВТЕНКО Маргарита Максимівна - здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 081 Право ННІ міжнародних відносин та права ПЗВО «Київський міжнародний університет»

ORCID: 0009-0001-2145-7419

УДК 343.359.2

DOI: <https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2026.1.19>

У статті досліджено особливості кримінально-правової характеристики організованих груп у структурі кримінальних правопорушень проти культурної спадщини. Встановлено, що діяльність організованих груп «чорних археологів» в Україні набула системного характеру, особливо в умовах воєнного стану, що зумовлює необхідність комплексного аналізу механізмів кримінально-правового реагування на таку кримінально протиправну діяльність. Проаналізовано ознаки організованої групи в складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 298 Кримінального кодексу України, до яких віднесено стійкість об'єднання, попередню змову, розподіл ролей між учасниками, технічну оснащеність та єдність умислу. Встановлено, що організовані групи «чорних археологів» характеризуються чіткою ієрархічною структурою, де виділяються організатори, безпосередні виконавці, скупники та збувачі культурних цінностей. Розглянуто проблеми кваліфікації дій організаторів та учасників таких груп з урахуванням положень Загальної частини Кримінального кодексу України про співучасть. Обґрунтовано, що кваліфікація дій учасників організованих груп має здійснюватися з урахуванням конкретної ролі особи у вчиненні кримінального правопорушення та застосування відповідних частин ст. 27 Кримінального кодексу України. Особливу увагу приділено аналізу співвідношення кваліфікуючої ознаки «вчинення службовою особою з використанням службового становища» (ч. 5 ст. 298 Кримінального кодексу України) та ознаки вчинення кримінального правопорушення організованою групою (ч. 2 ст.

28 Кримінального кодексу України). Встановлено наявність законодавчої прогалини щодо можливості одночасного інкримінування обох кваліфікуючих ознак та запропоновано варіанти її усунення. Проаналізовано судову практику застосування ст. 298 Кримінального кодексу України до організованих груп та виявлено типові помилки кваліфікації. Виявлено відсутність у ст. 298 Кримінального кодексу України спеціальних підстав звільнення від кримінальної відповідальності для учасників організованих груп, що знижує ефективність протидії такій кримінально протиправній діяльності. Запропоновано доповнити ст. 298 Кримінального кодексу України частиною про звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка добровільно повідомила правоохоронні органи про діяльність організованої групи та сприяла її викриттю, за умови, що ця особа не вчиняла тяжких або особливо тяжких кримінальних правопорушень проти культурної спадщини. Обґрунтовано необхідність посилення кримінально-правових санкцій для організаторів груп «чорних археологів» та удосконалення механізмів міжнародного співробітництва у сфері протидії незаконному обігу культурних цінностей.

Ключові слова: організована група, кримінальні правопорушення, кримінально-правова охорона, культурної спадщини, чорна археологія, кваліфікація кримінальних правопорушень, службова особа, кримінальна відповідальність, спеціальні види звільнення, культурні цінності, археологічна спадщина, незаконні пошукові роботи.

Постановка проблеми

Охорона культурної спадщини є одним із пріоритетних завдань сучасної держави, оскільки культурні цінності становлять невід'ємну частину національної ідентичності та історичної пам'яті народу. Закон України «Про охорону культурної спадщини» визначає, що охорона об'єктів культурної спадщини є одним із пріоритетних завдань органів державної влади та органів місцевого самоврядування [15]. Водночас у сучасних умовах кримінально протиправні посягання на об'єкти культурної спадщини набувають все більш організованих форм, що становить серйозну загрозу для збереження культурного надбання України. Кримінологічний аналіз таких правопорушень свідчить, що незаконна діяльність, пов'язана з археологічними об'єктами, часто здійснюється організованими групами, які мають чітку структуру, розподіл ролей та системний характер злочинної діяльності [13, с. 145].

В умовах воєнного стану в Україні проблема організованої кримінально протиправної діяльності у сфері охорони культурної спадщини набула особливої актуальності. Тимчасово окуповані та звільнені території стали об'єктами масових незаконних археологічних розкопок, які здійснюються організованими групами так званих «чорних археологів». За даними бази даних INTERPOL, незаконний обіг культурних цінностей залишається одним із найпоширеніших видів транснаціональної організованої злочинності [20].

Стаття 298 Кримінального кодексу України (далі – КК України) передбачає кримінальну відповідальність за незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини [11]. Однак аналіз диспозиції статті та її кваліфікуючих ознак свідчить про відсутність спеціального згадування про вчинення цих кримінальних правопорушень організованою групою, що створює певні труднощі під час кваліфікації та притягнення до відповідальності учасників таких груп. У той же час ч. 5 ст. 298 КК України передбачає кваліфікуючу ознаку вчинення криміналь-

ного правопорушення службовою особою з використанням службового становища, що може поєднуватися із ознаками організованої групи, передбаченими ч. 2 ст. 28 КК України [11].

Варто наголосити, що чинне кримінальне законодавство України не містить у ст. 298 КК України спеціальних підстав звільнення від кримінальної відповідальності для учасників організованих груп, які добровільно повідомили правоохоронні органи про кримінально протиправну діяльність та сприяли її викриттю. Така законодавча прогалина знижує ефективність протидії організованій кримінально протиправній діяльності в цій сфері.

Метою статті є визначення кримінально-правової характеристики організованих груп у структурі кримінальних правопорушень проти культурної спадщини, аналіз проблем кваліфікації дій їх учасників та вироблення пропозицій щодо вдосконалення кримінального законодавства України у цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблеми кримінально-правової охорони культурної спадщини досліджувалися в працях вітчизняних учених, зокрема Н.В. Кулакової, А.О. Фальковського та інших. Питання організованої кримінально протиправної діяльності в кримінальному праві вивчали А.А. Вознюк, О.О. Дудорова, О.О. Кваша та інші. Водночас комплексного дослідження особливостей організованих груп саме в структурі кримінальних правопорушень проти культурної спадщини, передбачених ст. 298 КК України, у сучасній доктрині кримінального права практично не проводилося.

Зарубіжні дослідники також приділяють значну увагу цій проблематиці. Зокрема, Neil Brodie, Morag Kersel, Simon Mackenzie та ін. у своїй праці аналізують стійке існування незаконної торгівлі культурними об'єктами, підкреслюючи транснаціональний характер організованої злочинності у цій сфері [19, р. 2]. Simon Mackenzie та Donna Yates досліджують так званий «сірий ринок» антикваріату,

вказуючи на складні механізми легалізації незаконно здобутих культурних цінностей через організовані злочинні мережі [22, р. 72].

Виклад основного матеріалу

Відповідно до ч. 3 ст. 28 КК України організованою групою визнається стійке об'єднання осіб, які попередньо зорганізувалися для вчинення одного чи кількох кримінальних правопорушень, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи [11]. Ця законодавча дефініція містить дві обов'язкові ознаки організованої групи: стійкість об'єднання та попередню змову. Як зазначає А.А. Вознюк, стійкість організованої групи проявляється в тривалості існування зв'язків між її учасниками, стабільності складу групи, наявності постійних методів діяльності та спільної мети [3, с. 185].

У контексті кримінальних правопорушень проти культурної спадщини організована група «чорних археологів» характеризується специфічними ознаками, які відрізняють її від інших форм співучасті. Така група створюється, як правило, для систематичного вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 298 КК України, на різних об'єктах археологічної спадщини, а учасники групи мають чіткий розподіл ролей: організатори (які визначають об'єкти пошуку, забезпечують збут знахідок), безпосередні виконавці (які здійснюють незаконні розкопки), скупники (які формують канали збуту), збувачі (які реалізують культурні цінності через легальні та нелегальні канали) [16, с. 306].

Окрім того, організовані групи «чорних археологів» характеризуються високим рівнем технічної оснащеності. Сучасні організовані групи використовують професійне обладнання, включаючи металошукачі, георадари, GPS-навігатори, дрони для розвідки місцевості та спеціалізоване екскаваційне обладнання [21, р. 47]. У той же час, на відміну від легальних археологічних експедицій, діяльність таких груп характеризується руйнівним характером,

оскільки метою є не наукове дослідження, а видобуток цінних артефактів для подальшого збуту.

Також важливою ознакою організованих груп у цій сфері є наявність каналів збуту незаконно здобутих культурних цінностей. Як свідчать дані INTERPOL, незаконний обіг культурних цінностей є одним із найприбутковіших видів транснаціональної організованої злочинності [20]. Організовані групи «чорних археологів» формують тривалі зв'язки з антикварними дилерами, колекціонерами та посередниками як в Україні, так і за кордоном.

Суб'єктивні ознаки організованої групи в складі кримінального правопорушення за ст. 298 КК України включають єдність умислу всіх учасників щодо вчинення незаконних дій стосовно об'єктів культурної спадщини. При цьому, як слушно зазначає А.А. Вознюк, не всі учасники організованої групи повинні усвідомлювати конкретні обставини кожного епізоду злочинної діяльності, однак вони повинні розуміти загальний характер діяльності групи та свою роль у ній [2, с. 201].

Кваліфікація дій учасників організованих груп, які вчиняють кримінальні правопорушення проти культурної спадщини, має здійснюватися з урахуванням загальних положень інституту співучасті, передбачених Розділом VI Загальної частини КК України. Відповідно до ст. 27 КК України співучасниками кримінального правопорушення поряд із виконавцем (співвиконавцем) визнаються організатор, підбурювач та пособник [11].

Організатор організованої групи «чорних археологів» (ч. 3 ст. 27 КК України КК України) — це особа, яка створила групу, керувала її діяльністю, забезпечувала планування кримінальних правопорушень, розподіл ролей між учасниками, забезпечення технічними засобами, створення каналів збуту культурних цінностей. Як зазначається в науковій літературі, організатор несе кримінальну відповідальність за всі злочини, вчинені організованою групою, якщо вони охоплювалися його умислом [1, с. 314]. При цьому дії організатора кваліфікуються за відповідною частиною ст. 298 КК України

з посиланням на ч. 3 ст. 27 та ч. 2 ст. 28 КК України.

Виконавцями (співвиконавцями) кримінальних правопорушень проти культурної спадщини в складі організованої групи є особи, які безпосередньо здійснюють незаконні археологічні розкопки, знищують або пошкоджують об'єкти культурної спадщини. Відповідно до ч. 2 ст. 27 КК України виконавцем є особа, яка в співучасті з іншими суб'єктами кримінального правопорушення безпосередньо чи шляхом використання інших осіб, вчинила кримінальне правопорушення [11]. Дії виконавців кваліфікуються за відповідною частиною ст. 298 КК України з посиланням на ч. 2 ст. 28 КК України без посилання на ст. 27 КК України КК України.

Пособниками в кримінальних правопорушеннях проти культурної спадщини можуть виступати особи, які порадами, вказівками, наданням засобів чи знарядь або усуненням перешкод сприяла вчиненню кримінального правопорушення іншими співучасниками, а також особа, яка заздалегідь обіцяла переховати особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, знаряддя чи засоби вчинення кримінального правопорушення, сліди кримінального правопорушення чи предмети, здобуті кримінально протиправним шляхом, придбати чи збути такі предмети або іншим чином сприяти приховуванню кримінального правопорушення. (ч. 5 ст. 27 КК України) [11]. У контексті організованих груп «чорних археологів» пособниками часто виступають особи, які надають транспортні засоби, складські приміщення для зберігання знахідок, фальшиві документи про походження культурних цінностей. Дії пособників кваліфікуються за ч. 5 ст. 27 та відповідною частиною ст. 298 КК України з посиланням на ч. 2 ст. 28 КК України.

Варто наголосити, що судова практика застосування ст. 298 КК України до організованих груп виявляє певні проблеми. Аналіз Єдиного державного реєстру судових рішень засвідчує, що в багатьох випадках органи досудового розслідування не встановлюють ознак організованої групи, обмежуючись кваліфікацією за ознаками групи осіб

за попередньою змовою (ч. 2 ст. 28 КК України) або навіть без таких ознак [6]. Це призводить до невиправданого пом'якшення відповідальності та не відображає дійсного ступеня суспільної небезпеки організованої кримінально протиправної діяльності в цій сфері.

Особливої уваги заслуговує проблема співвідношення кваліфікуючої ознаки «вчинення службовою особою з використанням службового становища» (ч. 5 ст. 298 КК України) та ознаки вчинення кримінального правопорушення організованою групою (ч. 2 ст. 28 КК України). Як відомо, ч. 5 ст. 298 КК України передбачає посилену кримінальну відповідальність за дії, передбачені частинами другою або третьою цієї статті, вчинені службовою особою з використанням службового становища [11].

Службовими особами, які можуть бути суб'єктами кримінального правопорушення за ч. 5 ст. 298 КК України, є працівники органів охорони культурної спадщини, музеїв, заповідників, археологи, які мають офіційний дозвіл на проведення розкопок, працівники місцевих органів влади, які здійснюють контроль за збереженням об'єктів культурної спадщини. Як зазначає А.О. Фальковський, використання службового становища передбачає, що особа використовує свої повноваження, авторитет, можливості, пов'язані зі службовим становищем, для полегшення вчинення злочину або уникнення відповідальності [17, с. 43].

У практиці можуть виникати ситуації, коли службова особа є учасником організованої групи «чорних археологів». Наприклад, працівник органу охорони культурної спадщини, який надає інформацію про місцезнаходження об'єктів археологічної спадщини, забезпечує відсутність контролю під час проведення незаконних розкопок, або археолог, який використовує офіційний дозвіл на проведення розкопок для незаконного вилучення культурних цінностей з метою їх подальшого збуту через організовану групу.

У таких випадках виникає питання: чи можна одночасно інкримінувати обидві кваліфікуючі ознаки — вчинення кримінального правопорушення службовою особою

з використанням службового становища та вчинення кримінального правопорушення в складі організованої групи? Аналіз структури ст. 298 КК України свідчить про наявність законодавчої прогалини, оскільки ч. 5 статті не передбачає такого поєднання кваліфікуючих ознак.

У теорії кримінального права склалися різні підходи до вирішення цієї проблеми. Перший підхід полягає в тому, що в разі поєднання двох кваліфікуючих ознак, які передбачені різними частинами статті Особливої частини КК України, кваліфікація має здійснюватися за тією частиною, яка передбачає більш суворе покарання. Відповідно, якщо службова особа вчинила кримінальне правопорушення в складі організованої групи, дії повинні кваліфікуватися за ч. 5 ст. 298 КК України з обов'язковим посиленням на ч. 2 ст. 28 КК України, а вчинення кримінального правопорушення в складі організованої групи враховується як обтяжуюча обставина при призначенні покарання згідно з п. 5 ч. 1 ст. 67 КК України [4, с. 55]. Водночас, як зазначають деякі науковці, при призначенні покарання суд повинен застосовувати індивідуальний підхід, враховуючи особливості кожного вчиненого кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила, оскільки призначення покарання з урахуванням ступеня тяжкості діяння та обставин, що обтяжують відповідальність, повинно максимально сприяти досягненню мети покарання [18, с. 159].

Другий підхід, представлений у працях О.О. Дудорова та Р.О. Мовчана, передбачає необхідність законодавчого вирішення цієї проблеми шляхом доповнення ст. 298 КК України окремою частиною, яка б передбачала відповідальність за дії, вчинені організованою групою [5, с. 160]. Такий підхід є більш послідовним з точки зору принципу системності кримінального законодавства та забезпечення адекватної диференціації кримінальної відповідальності.

Аналіз санкцій відповідних частин ст. 298 КК України КК України засвідчує, що ч. 5 статті передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк від трьох до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на

строк до трьох років або без такого [11]. У той же час вчинення кримінального правопорушення організованою групою відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 67 КК України є обтяжуючою обставиною при призначенні покарання [11]. Така ситуація створює певну правову невизначеність та ускладнює правозастосовну практику.

Варто наголосити, що відсутність заохочувальних норм у ст. 298 КК України значно ускладнює роботу правоохоронних органів із викриття організованих груп «чорних археологів». Аналіз Єдиного державного реєстру судових рішень свідчить, що значна частина таких груп залишається нерозкритою саме через небажання учасників співпрацювати зі слідством, оскільки законодавство не передбачає для них можливості звільнення від кримінальної відповідальності [6].

Зарубіжний досвід також підтверджує ефективність застосування заохочувальних норм у боротьбі з організованою злочинністю у сфері культурної спадщини. Зокрема, Simon Mackenzie, Neil Brodie, Donna Yates та Christos Tsirogiannis у своїй фундаментальній праці аналізують міжнародні практики протидії незаконному обігу антикваріату, вказуючи на те, що законодавство багатьох країн передбачає механізми заохочення до співпраці з правоохоронцями [21, р. 112]. Ратифікована Україною у 2025 році Нікосійська конвенція також акцентує на важливості комплексних підходів до протидії злочинам проти культурних цінностей [9].

Висновки

Організовані групи в структурі кримінальних правопорушень проти культурної спадщини характеризуються специфічними ознаками, що відрізняють їх від інших форм співучасті: стійкістю об'єднання, попередньою змовою, чітким розподілом функцій між учасниками (організаторами, виконавцями, скупниками та збувачами), високим рівнем технічної оснащеності, наявністю усталених каналів збуту незаконно здобутих культурних цінностей та єдністю умислу щодо систематичного вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 298 КК України.

Кваліфікація дій учасників організованих груп так званих «чорних археологів» має здійснюватися з урахуванням приписів Загальної частини КК України про співучасть. Дії організаторів підлягають кваліфікації за відповідною частиною ст. 298 КК України з посиланням на ч. 3 ст. 27 та ч. 2 ст. 28 КК України; дії виконавців — за відповідною частиною ст. 298 КК України з посиланням на ч. 2 ст. 28 КК України без застосування ст. 27 КК України; дії пособників — за ч. 5 ст. 27 та відповідною частиною ст. 298 КК України з посиланням на ч. 2 ст. 28 КК України.

Порівняльний аналіз кваліфікуючих ознак виявив законодавчу прогалину щодо співвідношення ознак «вчинення службовою особою з використанням службового становища» (ч. 5 ст. 298 КК України) та «вчинення кримінального правопорушення організованою групою» (ч. 2 ст. 28 КК України). У разі їх поєднання кваліфікація має здійснюватися за ч. 5 ст. 298 КК України з обов'язковим посиланням на ч. 2 ст. 28 КК України, тоді як участь в організованій групі враховується як обтяжуюча обставина при призначенні покарання.

На нашу думку, суттєвою системною прогалиною національного законодавства є відсутність у ст. 298 КК України спеціальних підстав звільнення від кримінальної відповідальності для учасників організованих груп, що істотно знижує ефективність протидії цій кримінально протиправній діяльності. У той же час, враховуючи викладене, можна стверджувати, що з метою посилення кримінально-правової відповідальності організаторів груп «чорних археологів» доцільно доповнити ст. 298 КК України окремою частиною, яка б передбачала кваліфікуючу ознаку «вчинення організованою групою». Імплементация запропонованих змін забезпечить належну диференціацію кримінальної відповідальності та створить дієві правові механізми протидії організованій злочинності у сфері охорони культурної спадщини.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні міжнародного досвіду протидії організованій кримінально проти-

правній діяльності у сфері охорони культурної спадщини, зокрема з огляду на ратифікацію Україною Нікосійської конвенції, аналізі ефективності застосування спеціальних підстав звільнення від кримінальної відповідальності в порівняльно-правовому аспекті, а також розробці комплексної системи кримінально-правових, кримінологічних та організаційних заходів протидії діяльності груп «чорних археологів» в умовах воєнного стану.

Література

1. Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них : монографія. Київ : ФОП Маслаков, 2018. 928 с.

2. Вознюк А. А. Кримінально-правові ознаки злочинної організації: поняття, зміст і наукова класифікація. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2022. Вип. 74, ч. 2. С. 199–207. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.74.68>. (дата звернення: 01.03.2026).

3. Вознюк А. А. Протидія організованої злочинності в Україні: перспективи удосконалення кримінального законодавства. *Вісник Пенітенціарної асоціації України.* 2020. № 1 (11). С. 176–194. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2020.1.18>. (дата звернення: 01.03.2026).

4. Вознюк А. А., Дудоров О. О., Чернявський С. С. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені злочинною спільнотою (статті 255, 255-1, 255-2, 255-3, 256 Кримінального кодексу України) : науково-практичний коментар. Київ : Норма права, 2021. 130 с.

5. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Кримінально-правова протидія діяльності організованих злочинних об'єднань: аналіз законодавчих новел, визначення перспектив. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса.* 2022. № 2. С. 152–167. DOI: <https://doi.org/10.31558/2786-5835.2022.2.15>. (дата звернення: 01.03.2026).

6. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 01.03.2026).

7. Кваша О. О. Організована злочинність в Україні: фактори глобалізації та воєнної агресії. *Правова держава*. 2022. Вип. 33. С. 476–487.
8. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності : прийнята резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 15.11.2000 № 55/25. Ратифіковано Законом України від 04.02.2004 № 1433-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789 (дата звернення: 01.03.2026).
9. Конвенція Ради Європи про правопорушення, пов'язані з культурними цінностями (Нікосійська конвенція) : ратифікована Законом України від 25.02.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a29 (дата звернення: 01.03.2026).
10. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 01.03.2026).
11. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 01.03.2025).
12. Кулакова Н. В. Кримінологічна характеристика кримінальних правопорушень, що посягають на об'єкти культурної спадщини України. *Київський часопис права*. 2022. № 3. URL: <https://kiyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kiyivchasprava/article/view/175> (дата звернення: 01.03.2026).
13. Кулакова Н. В. Особливості кримінальних правопорушень, що посягають на культурні цінності в Україні. *Київський часопис права*. 2023. № 4. С. 144–148. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2022.4.22>. (дата звернення: 01.03.2026).
14. Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей : Закон України від 21.09.1999 № 1068-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-14> (дата звернення: 01.03.2026).
15. Про охорону культурної спадщини : Закон України від 08.06.2000 № 1805-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14> (дата звернення: 01.03.2026).
16. Сироїд Т. Л. Міжнародна кримінально-правова протидія транснаціональним злочинам. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2023. Вип. 77, ч. 2. С. 304–310. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.77.2.52>. (дата звернення: 01.03.2026).
17. Фальковський А. О. Кримінальна відповідальність за умисне незаконне знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини. *Право і прогрес*. 2022. № 2. С. 40–46. URL: http://pp-law.in.ua/archive/2_2022/7.pdf (дата звернення: 01.03.2026).
18. Цалко Д. М., Бісюк О. С. Обставини, що враховуються при призначенні більш м'якого покарання, ніж передбачено КК України. *Наше право*. 2024. № 1. С. 159–163. DOI: <https://doi.org/10.32782/NP.2024.1.20>. (дата звернення: 01.03.2026).
19. Brodie N., Kersel M. M., Mackenzie S., Sabrine I., Smith E., Yates D. Why There is Still an Illicit Trade in Cultural Objects and What We Can Do About It. *Journal of Field Archaeology*. 2022. Vol. 47, № 1. P. 1–13. DOI: <https://doi.org/10.1080/00934690.2021.1996979>. (дата звернення: 01.03.2026).
20. INTERPOL Works of Art Database. URL: <https://www.interpol.int/Crimes/Cultural-heritage-crime/Stolen-Works-of-Art-Database> (дата звернення: 01.03.2026).
21. Mackenzie S., Brodie N., Yates D., Tsirogiannis C. Trafficking Culture: New Directions in Researching the Global Market in Illicit Antiquities. London : Routledge, 2019. 196 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315532219> (дата звернення: 01.03.2026).
22. Mackenzie S., Yates D. What is grey about the «grey market» in antiquities? In: Beckert J., Dewey M. (eds.). *The Architecture of Illegal Markets: Towards an Economic Sociology of Illegality in the Economy*. Oxford : Oxford University Press, 2017. P. 70–86. DOI: <https://doi.org/10.1093/oso/9780198794974.003.0004> (дата звернення: 01.03.2026).

SUMMARY

The article examines the peculiarities of the criminal law characteristics of organized groups within the structure of criminal offenses against cultural heritage. It has been established that the activities of organized groups of «black archaeologists» in Ukraine have acquired a systemic character, particularly under martial law conditions, which necessitates a comprehensive analysis of criminal law response mechanisms to such criminally unlawful activities. The features of an organized group within the composition of the criminal offense provided for in Article 298 of the Criminal Code of Ukraine have been analyzed, including the stability of the association, prior conspiracy, distribution of roles among participants, technical equipment, and unity of intent. It has been established that organized groups of «black archaeologists» are characterized by a clear hierarchical structure, distinguishing organizers, direct perpetrators, buyers, and sellers of cultural valuables. The problems of qualifying the actions of organizers and participants of such groups have been examined, taking into account the provisions of the General Part of the Criminal Code of Ukraine on complicity. It has been substantiated that the qualification of the actions of organized group members must be carried out considering the specific role of the individual in committing the criminal offense and the application of the relevant parts of Article 27 of the Criminal Code of Ukraine. Particular attention has been paid to analyzing the correlation between the qualifying feature «committed by an official using their official position» (Part 5 of Article 298 of the

Criminal Code of Ukraine) and the feature of committing a criminal offense by an organized group (Part 2 of Article 28 of the Criminal Code of Ukraine). A legislative gap has been identified regarding the possibility of simultaneously charging both qualifying features, and options for its elimination have been proposed. The judicial practice of applying Article 298 of the Criminal Code of Ukraine to organized groups has been analyzed, and typical qualification errors have been identified. The absence in Article 298 of the Criminal Code of Ukraine of special grounds for exemption from criminal liability for members of organized groups has been noted, which reduces the effectiveness of countering such criminally unlawful activities. It has been proposed to supplement Article 298 of the Criminal Code of Ukraine with a provision on exemption from criminal liability for a person who voluntarily notified law enforcement authorities of the activities of an organized group and facilitated its exposure, provided that such person had not committed serious or particularly serious criminal offenses against cultural heritage. The necessity of strengthening criminal law sanctions for organizers of «black archaeologist» groups and improving mechanisms of international cooperation in countering the illegal trafficking of cultural valuables has been substantiated.

Keywords: organized group, criminal offenses, criminal law protection, cultural heritage, black archaeology, qualification of criminal offenses, official, criminal liability, special types of exemption from liability, cultural valuables, archaeological heritage, illegal search operations.